

Розділ IV

МЕТОДОЛОГІЯ, ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

УДК 930::94(477)

О. П. Реєнт

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України, заступник директора,
Інститут історії України НАН України
(м. Київ, Україна), institute@history.org.ua

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТ. НА СТОРІНКАХ “УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ЖУРНАЛУ”

У статті розглянуто процес заснування одного з найавторитетніших вітчизняних фахових часописів — “Українського історичного журналу”. Встановлено, що його започаткування стало помітною подією у суспільно-політичному житті республіки, оскільки ключовим завданням видання було ознайомлення читачів з результатами не лише наукових досліджень у галузі історії, а й їх реалізації в освітньо-педагогічній практиці.

Основну увагу зосереджено на висвітленні на сторінках журналу історії України ХІХ — початку ХХ ст. Зауважено, що в радянську епоху пріоритет віддавали статтям на історико-партійну тематику. Серед новочасних студій переважали дослідження робітничого та селянського рухів, окремих аспектів соціально-економічної історії, виконаних у руслі марксизму-ленінізму. Важливе значення мали методологічні розвідки та публікації джерел.

“Перебудова” позначилася початком переосмислення подій та явищ минулого, зростанням інтересу дослідників до заборонених раніше тем. В умовах новітньої України відбулися кардинальні зміни у представленні на сторінках журналу означеного періоду. Ключовими стали розвідки про український національно-визвольний рух, процеси націєтворення, роль особистості в історії. Низку статей присвячено соціокультурній характеристиці різних верств населення, розвитку освіти, науки, культури, подіям Великої війни 1914–1918 рр.

Ключові слова: “Український історичний журнал”, часопис, наука, історія України ХІХ — початку ХХ ст., публікація.

O. P. Reient

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine,
Deputy Director, Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), institute@history.org.ua

HISTORY OF UKRAINE OF XIX — EARLY XX CENTURY IN THE “UKRAINIAN HISTORICAL JOURNAL”

Abstract

In this article, it examine the process of establishing one of the most authoritative domestic professional journals — “Ukrainian Historical Journal”. His was establishing became a significant event in the socio-political life of the republic, since the main task of the publication was to familiarize readers with the results of not only scientific research in the field of history, but also their implementation in educational and pedagogical practice.

The main attention is focused on the coverage of the history of Ukraine from the 19th and early 20th centuries in this journal. In the Soviet era priority was given to articles on historical-party subjects, it is noted. Among studies of the “Classical modernity”, the research of the workers’ and peasants’ movements, certain aspects of socioeconomic history, carried out in the framework of Marxism-Leninism, prevailed. The methodological exploration and publication of sources were of great importance.

“Perestroika” marked the beginning of rethinking events and phenomena of the past, increasing interest of researchers to prohibited earlier topics. In the conditions of the newest Ukraine, there were radical changes in the presentation of the history of the 19th and early 20th centuries on the pages of this journal. Studies on the Ukrainian national liberation movement, the processes of nation-building and the role of personality in history have become key. A number of articles are devoted to the socio-cultural characteristics of different sections of the population, development of education, science, culture, events of the Great War of 1914–1918.

Keywords: “Ukrainian Historical Journal”, journal, science, history of Ukraine of the XIX — early XX centuries, publication.

Вітчизняна історична наука повною мірою відчула на собі всі неоднозначні, а часом і трагічні суспільно-політичні перипетії ХХ ст. Встановлення тоталітарної комуністичної системи управління й монополія марксистсько-ленінської ідеології, а також постійна боротьба радянської влади з “українським буржуазним націоналізмом” призвели до закриття у 1930-х рр. переважної більшості видань історичного профілю. Масові репресії, переслідування та винищення інтелігенції, частину якої становили саме вчені, надовго перервали концептуальний зв’язок із попередніми надбаннями вітчизняної науки, науковими традиціями й цілими школами.

Тому заснування нового фахового історичного часопису, розрахованого як на учених, так і широкий читацький загал, було надзвичайно актуальною

та важливою справою для свого часу. Після тривалих переговорів з владними структурами наприкінці 1955 — на початку 1956 рр. директор Інституту історії О. Касименко подав для Президії АН УРСР проект основних засад створення довгоочікуваного видання. У документі зазначалося, що за роки радянської влади, особливо у післявоєнний період, у республіці підготовлено чимало висококваліфікованих істориків, про наукову зрілість яких свідчили численні публікації. Проте подальший розвиток історичної науки, за переконанням автора документа, суттєво гальмувався через брак історичного журналу. Також у проекті відзначалась відсутність фахового видання для учителів історії у середніх школах, здатного не лише допомогти педагогам, а й знайомити їх з новітніми досягненнями у сфері історичних студій. У зв'язку з цим пропонувалося створення двомісячного журналу “Радянський історик”, який би поєднав у собі риси загальносоюзних “Вопросов истории” і “Преподавания истории в школе”, та згуртував навколо себе істориків. Його функціонування мало сприяти перетворенню Інституту історії АН УРСР на своєрідний науковий загальноукраїнський ідеологічний сектор, координаційний центр, а також піднесенню ідейно-теоретичного рівня викладання історії в школі.

Попри всі благі наміри мати власний періодичний друкований орган дирекція Інституту історії АН УРСР цілком свідомо пропонувала Президії, а через неї, зрозуміло, і вищим партійним органам посилити підпорядкування (деякою мірою монополізувати) процес розвитку історичної науки у республіці. Адже на той час університети (як Київський, Харківський та деякі інші навчальні заклади) продовжували залишатися дещо осібними осередками науково-дослідної роботи в республіках СРСР.

Учені-історики не могли не скористатися сприятливою атмосферою політичної лібералізації, яка настала після XX з'їзду КПРС. Керівництво Інституту історії АН УРСР, Інституту історії партії ЦК КП України та Архівного управління МВС УРСР у липні 1956 р. звернулося до секретаря ЦК Компартії України С. Червоненка з листом, де йшлося про необхідність створення історичного журналу, який би координував дослідницьку діяльність вітчизняних істориків та надавав їм дієву допомогу.

У відповідь на це 1 лютого 1957 р. секретаріат ЦК КПУ прийняв рішення про видання “Українського історичного журналу” періодичністю 6 номерів на рік, обсягом 10 друк. арк., тиражем 10 тис. примірників, зі штатом у 4 особи. Видання було офіційно засновано як спільний науковий орган Інституту історії АН УРСР та Інституту історії партії ЦК КПУ¹, що не могло

---

¹ Ясь О. “На чолі республіканської науки...”. Інститут історії України (1936–1986): нариси з інституціональної та інтелектуальної історії (До 80-річчя установи). — К., 2016. — С. 237.

не вплинути на розвиток часопису, тематику, спрямування та рівень опублікованих у ньому матеріалів.

Видання пройшло складний шлях становлення і розвитку. Незважаючи на те, що “Український історичний журнал” фактично став першим вітчизняним фаховим часописом у післявоєнній та післясталінській Україні, історію, тематику, спрямування й еволюцію його публікацій висвітлено лише побіжно, у контексті дослідження розвитку фахових студій у стінах Інституту історії України НАН України², або ж у ряді наукових статей, опублікованих у самому журналі³, його ювілейних випусках⁴, так і в інших часописах⁵, періодичних виданнях⁶. Однак, незважаючи на вихід вказаних розвідок, а також монографії, присвяченої місцю та ролі “Українського історичного журналу” у вітчизняних медієвістичних студіях⁷, на сьогоднішній день поки ще не видано всебічного та ґрунтовного дослідження з історії часопису, уплетеного в контекст розвитку Інституту історії, як друкований орган котрого його було засновано, відділу історії України ХІХ — початку ХХ ст. установи, а також основних напрямів розвитку вітчизняної історичної науки та її кардинальних змін у пострадянську епоху.

Загалом шлях журналу був досить тернистим, адже до початку 1990-х рр. він фактично не лише представляв собою провінційний відповідник всесоюзних часописів “Вопросы истории”, “История СССР”, “Вопросы истории КПСС”, “Вестник древней истории”, а й був періодичним виданням з пріоритетною публікацією статей на історико-партійну тематику. Тому, відображаючи основні тенденції розвитку вітчизняної історичної науки, часопис,

---

² Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Документи і матеріали. — К., 2007. — 464 с.; Ясь О. Вказ. праця.

³ Гуржій О. І., Канітан Л. І. “Український історичний журнал”: З історії виникнення та діяльності // Український історичний журнал (УІЖ). — 2001. — № 6. — С. 21–34; Інтерв’ю головного редактора “Українського історичного журналу” академіка В. А. Смолія // Там само. — 1995. — № 5. — С. 3–7; Канітан Л. І. Литовсько-польська доба на сторінках “Українського історичного журналу” (1985–2000 рр.) // Там само. — 2000. — № 9. — С. 53–60.

⁴ Низці аспектів історії журналу присвячено його № 6 за 2007 р.

⁵ Верховень Б. Г., Найдя С. Ф. Об украинском историческом журнале // Вопросы истории. — 1959. — № 2. — С. 165–181; Гарчев П., Сидельников С., Шиян К. Висвітлення питань історії партії на сторінках “Українського історичного журналу” // Комуніст України. — 1961. — № 4. — С. 84–89; Шермак І. “Український історичний журнал” у 1968–1970 рр. // Історіографічні дослідження в Українській РСР. — К., 1972. — Вип. 5. — С. 126–133.

⁶ Бевзо О. Український історичний журнал // Зоря Полтавщини. — 1964. — № 285 (21 листопада). — С. 3.

⁷ Гуржій О., Канітан Л. “Український історичний журнал” та проблеми вітчизняної медієвістики в другій половині ХХ ст. — К., 2004. — 256 с.

як і українські історичні дослідження в цілому, перебував на узбіччі світового історіографічного процесу⁸.

З одного боку, заснування “Українського історичного журналу” на хвилі хрущовської “відлиги” стало помітною подією у вітчизняному науковому та суспільно-політичному житті взагалі й розвитку вітчизняної історичної науки зокрема. Незважаючи на те, що він представляв собою періодичне видання широкого профілю, котре мало вміщувати на своїх сторінках наукові, педагогічно-освітні та дидактичні практики, як засновники, так й автори статей мали надзвичайно вузький коридор, яким могла рухатися редакційна політика журналу. Пильний партійний контроль за редакційним і видавничим процесами змушував редакційну колегію “Українського історичного журналу” висувати на перше місце розвідки та матеріали з історії партії та радянського суспільства і “проявляти пильність” не лише у схваленні рукописів до друку чи їх відхиленні, а й у, здавалося б, незначних деталях. Зокрема 23 лютого 1973 р. співробітники відділу пропаганди та агітації ЦК КПУ звернули увагу першого секретаря ЦК В. Щербицького на допущену редколегією часопису та особисто вченим секретарем Інституту історії П. Гончаруком “грубу помилку” при друкованні конверта на замовлення журналу. Внаслідок цієї помилки, на конверті було видруковано “Український” історичний журнал замість “Український історичний журнал”⁹.

На сторінках часопису публікувалися статті різної тематики — від загальносоюзних розвідок, присвячених історії Комуністичної партії або “Великого Жовтня”, до регіональних, зосереджених на питаннях місцевої історії і краєзнавства¹⁰.

Основну увагу в радянський час приділяли “класикам марксизму-ленінізму”, історії КПРС і ВЛКСМ, їхнім українським відповідникам, історії СРСР, УРСР. Водночас публікацій, присвячених княжому періоду, козацькій добі, культурницьким процесам та подіям всесвітньої історії було дуже мало. В окрему рубрику виділяли історію західноукраїнських земель до їх “возз’єднання” з рештою українських територій. При цьому висвітлення в часописі вітчизняної історії періоду капіталізму, хронологічні рамки якого охоплювали XIX — початок XX ст., обмежувалося переважно соціально-економічною історією й тогочасним робітничим і селянським рухами.

---

⁸ Віднянський С. В. Рецепції всесвітньої історії на сторінках “Українського історичного журналу” // УІЖ. — 2007. — № 6. — С. 166.

⁹ № 98. Інформація відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ першому секретареві ЦК КПУ В. В. Щербицькому щодо помилки, що її допущено при друкуванні конверту на замовлення редакції “Українського історичного журналу” // Інститут історії України НАН України: Друге двадцятиріччя (1957–1977): Документи і матеріали. — С. 319–320.

¹⁰ Темірова Н. А., Федюк О. І. Радянський вимір “Українського історичного журналу” // Історичні і політологічні дослідження. — 2014. — № 1/2. — С. 26.

Ідеологічно й концепційно публіковані в журналі матеріали витримувались в дусі “марксизму-ленінізму” при суворому збереженні партійної лінії щодо національної політики в УРСР. При цьому однією з ключових наукових проблем було тлумачення суспільно-політичних процесів, відмежуватися від якого в колі марксистсько-ленінських настанов радянські історики так і не спромоглися.

На сторінках журналу регулярно друкувалися теоретичні доробки¹¹, в яких висвітлювалися в тому числі питання методики¹² та методології¹³ історичних досліджень.

Однак чи не головне місце в “Українському історичному журналі” займали публікації з історії суспільно-політичного руху та “класової боротьби”. Трактуючи революційний процес як “боротьбу класів”, радянські історики опинялися в пастці. З одного боку, об’єктивізм вимагав визнання існування на українських землях найрізноманітніших масових небільшовицьких рухів, в тому числі революційних, що нерідко були досить поширеними та впливовими, а разом з тим національних і громадських процесів. З іншого боку, призма “партійності” змушувала ігнорувати, недооцінювати або висвітлювати й аналізувати небільшовицькі процеси вітчизняного суспільно-політичного руху винятково в контексті “марксистсько-ленінської” методології¹⁴.

Українська радянська історіографія безальтернативно розглядала суспільно-політичні процеси з погляду політичної доцільності в боротьбі за “пролетарську революцію”. Однією з провідних тем радянської історіографії було дослідження боротьби за “маси” та формування в них “революційного світогляду”. Водночас відмова від визнання регіональних особливостей суспільно-політичних рухів і революційних процесів в Україні змушувала істориків ігнорувати ті їх аспекти та напрями, що не відповідали партійним настановам. Поділ суспільства (на підставі доволі розмитих визначень) на “пролетаріат” і “непролетаріат” заганяв радянських істориків у коло штучно

---

¹¹ *Брайчевський М. Ю.* Теоретичні основи досліджень етногенезу // УІЖ. — 1965. — № 2. — С. 46–56.

¹² *Добров Г. М.* Про кількісні методи аналізу в дослідженнях // УІЖ. — 1965. — № 12. — С. 47–54; *Льїн В. М.* Про використання статистичних джерел і методів при вивченні робітничого руху на Україні в 1900–1917 рр. // Там само. — 1966. — № 7. — С. 22–33; *Кілунов А. Ф.* Взаємозв’язок світогляду і методу в історичному дослідженні // Там само. — № 2. — С. 3–12; *Компан О. С.* Порівняльно-історичний метод і всевітньо-історичний аспект дослідження пізнього феодалізму // Там само. — № 1. — С. 36–46.

¹³ *Косолапов В. В.* Деякі методологічні питання моделювання історичного процесу // УІЖ. — 1965. — № 8. — С. 44–51.

¹⁴ *Пахоменков Ю. В.* Радянська історіографія про суспільно-політичні процеси в Україні в 1917 — на початку 1918 рр. // Наука. Релігія. Суспільство. — 2009. — № 2. — С. 70.

звуженого й частково надуманого понятійного апарату. Усе це призвело до того, що однією з важливих проблем радянської історіографії було не визначене й чітко не сформульоване поняття історичного факту. Марксистсько-ленінська методологія визначала дійсне і “нетипове” з позицій боротьби за політичний вплив і формування нового режиму; використання цієї методології цілком відповідало науковим позиціям радянських істориків¹⁵.

Тому в радянській історіографії мали місце несміливі спроби дещо розширити тематику публікацій “Українського історичного журналу” й частково реабілітувати історичне минуле через висвітлення “білих плям” у вітчизняній історії, але незабаром їх було припинено. Лише кількох дореволюційних істориків (Олександра Лазаревського, Дмитра Яворницького, Сергія Подолинського, Олександру Єфименко, Михайла Драгоманова й ін.) частково було визнано як офіційних представників вітчизняної історіографії, а їхня наукова спадщина, хоч і нерідко у критичному ключі, використовувалась у студіях.

Оскільки журнал було створено як друкований орган Інституту історії України, то його історія не могла не бути тісно пов’язаною з науковою діяльністю співробітників сектору історії України доби капіталізму та імперіалізму інституту (нині — відділ історії України XIX — початку XX ст.). Тому в радянські часи в “Українському історичному журналі” публікувались, хоч і не численні, розвідки, в яких висвітлювалися питання вітчизняної історії XIX — початку XX ст.

З огляду на жорсткі ідеологічні рамки співробітники відділу, а також вітчизняні учені-історики, чиї доробки було схвалено до друку, значну увагу приділяли соціально-економічній історії України в органічній її єдності з загальноімперською, робили наголос на розвитку “інтернаціоналістичного руху”¹⁶. Одним із важливих аспектів вважалася боротьба за “возз’єднання” українських земель¹⁷. Історія вітчизняної культури, у тому числі політичної, трактувалася в нерозривному зв’язку з російськими “передовими” процесами¹⁸. Розглядалася також участь окремих видатних осіб у суспільно-

---

¹⁵ Там само. — С. 73.

¹⁶ *Грошев І. І.* Становлення революційних груп та організацій інтернаціоналістів на Подніпров’ї і Донбасі (1915–1917 рр.) // УІЖ. — 1982. — № 7. — С. 99–107; *Замковий П. В.* Гартування інтернаціоналізму трудящих України в класових боях першої російської революції // Там само. — 1980. — № 12. — С. 71–78.

¹⁷ *Возняк С. М.* Революційні демократи України другої половини XIX — початку XX ст. — поборники ідеї возз’єднання українського народу // УІЖ. — 1979. — № 8. — С. 15–26.

¹⁸ *Глизь І. І., Кізченко В. І.* Розповсюдження марксистсько-ленінських видань на Україні в 1905–1907 рр. // УІЖ. — 1980. — № 12. — С. 78–85.

політичному русі¹⁹. Ідеологічна надбудова становила основну та невід'ємну частину наукових досліджень, тому доробки на власне історичну тематику, не обтяжені нав'язаними згори постулатами, публікувались у часопису в радянську епоху не так-то й часто²⁰.

Також вітчизняні фахівці, у сферу наукових інтересів яких входило вивчення історії України XIX — початку XX ст. й наукові студії яких друкувались на сторінках “Українського історичного журналу”, зосередили свою увагу на висвітленні безпечної з методологічного та ідеологічного поглядів проблематиці історії робітничого класу, його формування, пролетарського руху. Розроблялася також історія селянства²¹, переважно кріпосного, його боротьба за поліпшення свого соціального та економічного становища²². Також не могли науковці оминати вивчення вітчизняного суспільно-політичного руху²³, революційної²⁴ та партійної діяльності²⁵, а також зв'язків із зарубіжними відповідними процесами²⁶. Крім того, основу статей, які друкувались у журналі, становила “марксистсько-ленінська методологія”, що, своєю чергою, суттєво звужувало не лише напрями й тематику досліджень, але негативно впливало на об'єктивність досліджень. Розглядалися основні аспекти українського робітничого²⁷ та селянського²⁸ рухів, що розглядалися головним чином у загальноросійському контексті²⁹. Натомість поза увагою фахівців тривалий час перебувала історія вітчизняного націо-

---

¹⁹ *Іванова Р. П.* П. В. Павлов у суспільно-політичному русі на Україні в 60-х рр. XIX ст. // УІЖ. — 1984. — № 11. — С. 87–95; *Її ж.* Роль М. І. Пирогова у суспільно-політичному русі на Україні в 60-х рр. XIX ст. // Там само. — 1983. — № 12. — С. 76–84.

²⁰ *Кізченко В. І.* З історії розвитку спорту на Україні (кінець XIX — початок XX ст.) // УІЖ. — 1980. — № 7. — С. 94–102.

²¹ *Якименко М. А.* Міграції українського селянства (1861–1905 рр.) // УІЖ. — 1982. — № 9. — С. 61–71.

²² Інститут історії України Національної академії наук України. 1936–2006. — К., 2006. — С. 71.

²³ *Волощенко А. К.* Суспільно-політичний рух у період другої революційної ситуації на Правобережній Україні // УІЖ. — 1968. — № 1. — С. 76–86.

²⁴ *Калакура Я.* Українська історіографія. — К., 2004. — С. 343.

²⁵ *Варгатюк П. Л.* Боротьба соціал-демократичних організацій України за скликання I з'їзду РСДРП // УІЖ. — 1963. — № 2. — С. 66–73.

²⁶ *Бачинський А. Д.* Паризька комуна і революційний рух на Півдні України (70-ті роки XIX ст.) // УІЖ. — 1961. — № 2. — С. 45–54; *Його ж.* І Інтернаціонал і Україна // Там само. — 1964. — № 5. — С. 24–33.

²⁷ *Горякіна В. С.* З історії робітничого руху в Таврії (1912–1914 рр.) // УІЖ. — 1962. — № 2. — С. 111–113.

²⁸ *Гриценко А. П.* Селянський рух у Донецькому промисловому районі в роки першої світової імперіалістичної війни (липень 1914 — січень 1917 рр.) // УІЖ. — 1958. — № 4. — С. 75–85.

²⁹ *Воробей П. І.* Національно-визвольний рух на Україні в період піднесення першої російської революції 1905 р. // УІЖ. — 1966. — № 1. — С. 26–35.

нального руху, а також руху ліберальної буржуазії, роль, яку відігравали її представники впродовж усього досліджуваного періоду³⁰.

Знаходилося місце на сторінках часопису, зокрема, методичним і методологічним доробкам³¹. Публікувались також історіографічні статті, в яких аналізувались здобутки як вітчизняних³², так і зарубіжних істориків³³. У рамках відповідної рубрики висвітлювалися погляди окремих українських громадських діячів³⁴.

Незважаючи на те, що основною рисою вітчизняної історіографії був її тісний зв'язок із завданнями ідеологічно-пропагандистської діяльності як КПРС у цілому, так і КПУ як її філії республіканського масштабу, у тому числі й приурочених до ювілейних дат, ряд досліджень, опублікованих на сторінках “Українського історичного журналу”, відіграли суттєву роль у збагаченні історичних знань. Так, виділялися студії Ф. Лося³⁵, який зібрав, систематизував та ввів до наукового обігу значний документальний матеріал стосовно формування українського робітництва, зародження його революційного руху. Автор належав до числа істориків, які в революції 1905–1907 рр. виокремлювали українське питання, наголошували на значенні національно-демократичного чинника в революційних процесах³⁶.

У ряді статей, опублікованих у часопису, досліджувалися питання історії українського селянства, в тому числі першої революції в Російській імперії, до складу якої входили й українські землі. Особливо виділялись студії

---

³⁰ Крижановська О. О., Лазанська Т. І., Степаненко Г. В. Відділ історії України XIX — початку XX ст. // Інститут історії України Національної академії наук України. 1936–2006. — С. 73.

³¹ Льїн В. М. Вказ. праця; Лещенко М. Н. Удосконалювати методику дослідження селянських рухів // УІЖ. — 1966. — № 5. — С. 32–38; Пойда Д. П. Про методику вивчення селянського руху періоду домонополістичного капіталізму // Там само. — 1966. — № 5. — С. 28–31; Шевченко С. М. І. Франко про вивчення фактів у історичному дослідженні // Там само. — 1966. — № 8. — С. 62–75.

³² Абаліхін В. С. Історіографія українського ополчення Вітчизняної війни 1812 р. // УІЖ. — 1962. — № 5. — С. 99–103; Гамрецький Ю. М. Робітничий рух на Україні у 1917 році в радянській історіографії // Там само. — 1961. — № 2. — С. 107–116.

³³ Горнова Е. Політична діяльність М. Драгоманова у висвітленні польської історіографії // УІЖ. — 1966. — № 9. — С. 72–81.

³⁴ Ковмір Ю. О. Семен Олійничук // УІЖ. — 1963. — № 6. — С. 102–105; Марченко М. І. Погляди Т. Г. Шевченка на історичне минуле українського народу // Там само. — 1961. — № 1. — С. 81–94.

³⁵ Лось Ф. До питання про розвиток революційної свідомості робітничого класу України в кінці XIX і на початку XX ст. // УІЖ. — 1958. — № 5. — С. 98–109.

³⁶ Калакура Я. Вказ. праця. — С. 343–344.

М. Лещенка³⁷, доробок якого став вагомим внеском в історіографії вітчизняного селянства.

Значним внеском у вивчення економічних процесів на українських землях у XIX — на початку XX ст. стали опубліковані у журналі студії І. Гуржія³⁸.

Приділялась увага на сторінках часопису й питанням історичного краєзнавства, у тому числі періоду XIX — початку XX ст. Утім матеріали, схвалені до друку, стосувалися головним чином історії поширення марксизму на українських землях³⁹, а також (хоч і нечасто) — історії українських філій загальноросійських наукових товариств⁴⁰.

Серед розвідок, що побачили світ на сторінках часопису, були й біографічні студії, причому увага дослідників виходила за рамки життєписів революційних діячів⁴¹. До друку схвалювалися біографічні студії, присвячені вченому П. Житецькому⁴², флотоводцеві та вченому, уродженцеві Миколаєва С. Макарову⁴³, українському кубанському літераторові, мемуаристові й перекладачеві В. Мові⁴⁴. У радянський період такого роду дослідження або

---

³⁷ *Лещенко М.* Боротьба більшовицьких організацій України за селянство в роки першої російської революції // УІЖ. — 1965. — № 4. — С. 86–95; *Його ж.* Селянський рух на Україні в зв'язку з оголошенням маніфесту і положень 19 лютого 1861 р. // Там само. — 1958. — № 2. — С. 39–52.

³⁸ *Гуржій І. О.* Місце України в зовнішній торгівлі Росії (60-ті — 90-ті р. XIX ст.) // УІЖ. — 1952. — № 5. — С. 35–47; *Його ж.* Розвиток промисловості України в системі всеросійського ринку (60-ті — 90-ті р. XIX ст.) // Там само. — 1966. — № 10. — С. 26–38; *Його ж.* Розвиток транспорту на Україні та посилення його ролі у всеросійських економічних зв'язках (60-ті — 90-ті р. XIX ст.) // Там само. — 1965. — № 10. — С. 15–23; *Його ж.* Україна в сільськогосподарському виробництві пореформеної Росії (60-ті — 90-ті р. XIX ст.) // Там само. — 1964. — № 6. — С. 39–50; *Його ж.* Українські ярмарки та їх роль у внутрішній торгівлі Росії (60-ті — 90-ті р. XIX ст.) // Там само. — 1963. — № 5. — С. 48–57.

³⁹ *Демченко М. В.* Поширення марксизму першими соціал-демократичними гуртками й групами Києва // УІЖ. — 1983. — № 5. — С. 53–63; *Завадська Є. М.* Твори В. І. Леніна в нелегальних бібліотеках київських соціал-демократів (1894–1904 рр.) // Там само. — 1978. — № 8. — С. 103–110.

⁴⁰ *Демченко Т. П.* Діяльність Київського відділення Російського технічного товариства (1870–1914 рр.) // УІЖ. — 1981. — № 9. — С. 78–81.

⁴¹ *Йоффе С. К.* Учителька-революціонерка з Чернігівщини // УІЖ. — 1970. — № 2. — С. 131; *Кінько А. М.* До 100-річчя П. К. Запорожця // Там само. — 1973. — № 1. — С. 123–125.

⁴² *Жовтобрюх М. А.* Видатний український вчений П. Г. Житецький // УІЖ. — 1967. — № 1. — С. 125–128.

⁴³ *Іполітова Н. А.* Видатний флотоводець і вчений // УІЖ. — 1974. — № 1. — С. 132–133.

⁴⁴ *Орел В. М.* Василь Мова та історія заселення чорноморцями Кубані // УІЖ. — 1967. — № 1. — С. 128–129.

приурочувалися до ювілейних дат⁴⁵, або ж мали однобокий характер через висвітлення в них головним чином суспільно-політичного⁴⁶ та революційного⁴⁷ аспектів діяльності визначних осіб.

Публікувалися в “Українському історичному журналі” й доробки, в яких порушувалися питання культурницьких, освітніх зусиль у XIX — на початку XX ст., зокрема навчальних і культурно-освітніх закладів для робітників⁴⁸. Не було обійдено увагою проблему заходів із підвищення освітнього рівня “широких мас” населення⁴⁹, жіночу освіту⁵⁰.

Історія церкви й релігійної думки в Україні в XIX — на початку XX ст. висвітлювалися суто в негативному ключі, у контексті антиклерикальних та атеїстичних настроїв українців⁵¹.

Публікувалися в “Українському історичному журналі” не лише розвідки, а й джерела з вітчизняної історії вказаного періоду. Зрозуміло, що їх підбір проводився з урахуванням пануючої ідеології⁵². І все ж у часопису знайшлося місце, зокрема, для спогадів історика й педагога, академіка Є. Тарле, який провів дитинство та здобув освіту на території України⁵³.

Приділялася також увага історії західноукраїнських земель. Але й тут основу доробків, опублікованих у журналі, становили марксистська ідеологія та риторика. Тематика статей також була традиційною для того часу: рево-

---

⁴⁵ Уманець О. Д. До 25-річчя з дня народження Є. Й. Заславського // УІЖ. — 1969. — № 12. — С. 126–127.

⁴⁶ Лисенко О. Я. Михайло Павлик і його місце в суспільно-політичному житті Галичини останньої чверті XIX ст. // УІЖ. — 1960. — № 1. — С. 36–45; Романченко І. С. Місце М. П. Драгоманова в суспільно-політичному житті XIX ст. // Там само. — 1965. — № 6. — С. 33–42.

⁴⁷ Перельман М. Б. Революційна діяльність А. А. Костюшка-Валужанича на Україні // УІЖ. — 1965. — № 10. — С. 117–120.

⁴⁸ Кізченко В. І. Вечірні та недільні школи і класи для робітників (кінець XIX — початок XX ст.) // УІЖ. — 1967. — № 7. — С. 89–95; Її ж. Про культурно-освітню роботу серед робітників України наприкінці XIX — на початку XX ст. // Там само. — 1968. — № 4. — С. 82–88.

⁴⁹ Лисова С. І. Про народні читання в Україні наприкінці XIX — на початку XX ст. // УІЖ. — 1971. — № 2. — С. 74–80; Поліщук М. С. Стан початкової освіти на Правобережній Україні в 60-х — 90-х роках XIX ст. // Там само. — 1971. — № 3. — С. 69–74.

⁵⁰ Титова О. М. До питання про вищу жіночу освіту на Україні в другій половині XIX ст. // УІЖ. — 1971. — № 10. — С. 85–91.

⁵¹ Олійник Л. В. Антинародна роль церкви в період проведення реформи 1861 р. // УІЖ. — 1961. — № 2. — С. 89–95; Челак М. А. Антиклерикалізм і атеїзм селянства України на початку XX ст. // Там само. — 1970. — № 1. — С. 82–89.

⁵² Із листування Г. І. Петровського з Катеринославською організацією більшовиків (1913–1914 рр.) // УІЖ. — 1958. — № 1. — С. 101–108; Листи Г. І. Петровського // Там само. — 1965. — № 2. — С. 106–110.

⁵³ Тарле Є. Спогади про навчання в Херсонській гімназії // УІЖ. — 1957. — № 1. — С. 130–133.

люційний рух⁵⁴ та його передумови⁵⁵, аспекти суспільно-політичного руху на західноукраїнських землях⁵⁶ тощо.

Останні роки існування СРСР відзначилися кардинальними змінами в редакційній політиці та публікаціях журналу. Розпочата М. Горбачовим політика гласності й демократизації спонукала до нового осмислення подій, явищ минулого не лише на загальнорадянському, але й республіканському та регіональному рівнях. У суспільстві зростав інтерес до табуйованих раніше тем. В українській історії виявилось чимало власних “білих плям”, дослідження яких не було актуальним для всього СРСР, тому численні публікації в московських виданнях уже не могли задовольнити дедалі зростаючі потреби читачів УРСР.

“Український історичний журнал” у ситуації, що склалася, відіграв важливу роль. Це був єдиний на той час у СРСР республіканський журнал академічних істориків. В умовах посилення інтересу до історії України саме це видання мало дати адекватну відповідь на виклики часу. Наростаючий плюралізм думок у суспільному та науковому житті зумовив також ту обставину, що часопис, поряд із функцією донесення до суспільства нових поглядів на деякі сторінки минулого, слугував важливим каналом зворотного зв’язку.

Історики працювали в нових, невідомих доти умовах проголошеної гласності. Ідеологічні штампи та кліше минулих років уже не могли слугувати вагомим аргументом у пошуках істини. Поступово зникла наперед визначена компартійним керівництвом оцінка подій, дедалі невиразнішою та розмитотою ставала межа дозволеного в їх дослідженні та інтерпретації. Тому одним з головних завдань вітчизняних істориків стали активізація пошуку шляхів напрацювання нової методологічної основи досліджень, прискорене позбавлення науки від політизації та ідеологізації, суттєве розширення інструментарію студій, опанування міждисциплінарних розробок, застосування таких принципово нових методів історичних досліджень, як синергетика та компаративістський аналіз.

Тому поряд із публікаціями на традиційну для радянських часів тематику⁵⁷, на шпальтах “Українського історичного журналу” почали з’являтися

---

⁵⁴ Васюк І. Л. Революційний рух на Буковині в роки Першої світової війни // УІЖ. — 1986. — № 10. — С. 64–72.

⁵⁵ Васюта І. К. Соціально-економічні передумови розвитку революційної боротьби робітничого класу Західної України (1901–1939 рр.) // УІЖ. — 1982. — № 8. — С. 79–88.

⁵⁶ Іщенко В. Я. Селянський рух у Східній Галичині (1905–1907 рр.) // УІЖ. — 1977. — № 1. — С. 97–102.

⁵⁷ Варварцев М. М. Назрілі питання вивчення першотравневого руху на Україні // УІЖ. — 1990. — № 5. — С. 126–133; Варгатюк П. Л. Особливості революційного процесу в Росії на початку ХХ ст. // Там само. — № 7. — С. 14–21; Його ж. Розд. 1. Початок робітничого руху і розповсюдження марксизму на Україні, боротьба за ство-

доробки з соціальної історії, що виходили за вузькі рамки притаманної тим часам жорсткої та догматичної ідеології⁵⁸. Так, завідувач відділу історії України XIX — початку XX ст. В. Сарбей у своїй статті підбив підсумки розвитку вітчизняної історіографії радянського періоду⁵⁹.

У той період “Український історичний журнал” намагався адекватно і ґрунтовно реагувати на нові запити суспільства, з огляду на те, що мала місце невідповідність історичних досліджень, значною мірою й тих, котрі друкувалися на сторінках часопису, нагальним потребам⁶⁰.

Зі здобуттям Україною незалежності відбулися кардинальні зміни у вітчизняній історичній науці, яка отримала можливість розвитку у засадничо нових умовах. Тому “Український історичний журнал” опинився перед принциповим викликом часу. Суворі обмеження в дослідженнях, спричинені вузькими ідеологічними рамками, змінилися свободою, що означала для часопису необхідність пошуку свого місця серед численних інших фахових видань, котрі почали виникати.

У зв’язку з відкриттям доступу до неприступних раніше архівних документів та матеріалів істотно розширилася джерельна база студій. Вітчизняні історики отримали змогу користуватися працями зарубіжних колег та вчених, яким довелося працювати в діаспорі, присвяченими розвитку націєтворчих процесів у модерну добу. Крім цього, значну роль у формулюванні концепції національного відродження XIX — початку XX ст. відіграв так званий “реабілітаційний синдром”⁶¹, тобто повернення до наукового обігу доробку В. Антоновича, М. Грушевського, В. Липинського, Д. Дорошенка та інших видатних представників народницького й державницького напрямів вітчизняної історіографії. Помітну роль відіграло також регулярне проведення низки всеукраїнських і міжнародних конференцій,

---

рення марксистської партії в Росії та виникнення більшовизму (1883–1903 pp.). Гл. 1 Початок робітничого руху і поширення марксизму на Україні (1883–1904 pp.) // Там само. — 1989. — № 9. — С. 14–30; *Гонтар Т. М.* Бойкот Думи більшовиками // Там само. — 1988. — № 8. — С. 104–111; *Горякіна В. С.* Першотравневі свята на Україні (1895–1904 pp.) // Там само. — 1989. — № 7. — С. 54–61; *Гребенніков В. М.* Більшовики в боротьбі проти впливу реакційної ідеології на пролетаріат (1907–1914 pp.) // Там само. — 1990. — № 4. — С. 23–31; *Його ж.* Боротьба В. І. Леніна, більшовиків проти політики царизму в робітничому питанні в період першої російської революції // Там само. — 1987. — № 4. — С. 70–81.

⁵⁸ *Іванова Л. Г.* Роль інтелігенції України у формуванні етносоціальної свідомості у 30–40-ві роки XIX ст. // УІЖ. — 1988. — № 9. — С. 39–50.

⁵⁹ *Сарбей В. Г.* Історіографічні дослідження на Україні за 70 років Радянської влади // УІЖ. — 1987. — № 12. — С. 122–134.

⁶⁰ *Єфіменко Г. Г.* Роль “Українського історичного журналу” у висвітленні “білих плям” історії України (1988–1991 pp.) // УІЖ. — 2007. — № 6. — С. 93–94.

⁶¹ *Касьянов Г.* Ще не вмерла українська історіографія // Критика. — 2002. — № 4. — С. 21.

круглих столів, форумів українців, що стимулювало дискусії навколо питань національного відродження⁶².

Поряд із тематикою, що розроблялася й раніше⁶³, “Український історичний журнал” значну увагу почав приділяти табуованій або ж тенденційно висвітлюваній за радянських часів проблематиці. Так, з’явилися статті, присвячені національно-визвольному рухові на українських землях на початку ХХ ст.⁶⁴ На зміну монопольному висвітленню історії більшовизму прийшли студії, в яких розроблялася історія найрізноманітніших за політичним спрямуванням та програмами партій⁶⁵. Поступово відбувався відхід від суто матеріалістичного бачення історичних процесів на користь висвітлення духовного чинника, перехід від пріоритету колективного над індивідуальним до переоцінки ролі особистості в історії. На зміну висвітленню минулого українських земель як невід’ємної частини Російської імперії, приходило дослідження вітчизняної історії та національно-визвольної боротьби. Докладалися зусилля й до перегляду характерної для радянської історіографії тези про трактування історії ХІХ ст. лише як похідної від загально-російських тенденцій і закономірностей. У журналі було опубліковано ряд доробків, в яких здійснювалася спроба не лише узагальнення здобутків

---

⁶² Кондратюк К., Мандзяк В. Українське національне відродження ХІХ — початку ХХ століть у сучасній вітчизняній історіографії // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. — Львів, 2004. — С. 154.

⁶³ Аллатов С. П. Проникнення американського капіталу в економіку Півдня України (1914 — жовтень 1917 рр.) // УІЖ. — 1962. — № 2. — С. 73–78; Лавров Ю. П. Іноземні капіталовкладення у металургійну промисловість Півдня України // Там само. — 1964. — № 3. — С. 69–74; Сигал В. М. З історії проникнення іноземного капіталу в електропромисловість Півдня України // Там само. — 1970. — № 10. — С. 65–70; Сироїд П. Я. Іноземний капітал в економіці Східної Галичини (початок ХХ ст.) // Там само. — 1962. — № 4. — С. 61–67; Стрельський В. І., Кац Р. С. З історії проникнення іноземного капіталу в суднобудівну промисловість України наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. // Там само. — 1971. — № 11. — С. 46–50; Кулинич І. М. Німецькі колонії на Україні (60-ті роки ХVІІІ ст. — 1917 р.) // УІЖ. — 1990. — № 9. — С. 18–30; Його ж. Як і коли з’явилися шведські колонії в Південній Україні // Там само. — 1995. — № 1. — С. 118–121; Машкін О. М. Російське дворянство іноземного походження в промисловості України другої половини ХІХ — початку ХХ ст. // Там само. — 1998. — № 2. — С. 83–91.

⁶⁴ Лавров Ю. П. Початок діяльності Союзу Визволення України // УІЖ. — 1998. — № 4. — С. 3–16; Його ж. Про ідейні й організаційні засади Союзу Визволення України // Там само. — 1996. — № 6. — С. 79–90.

⁶⁵ Лебеденко О. М. Анархісти на Україні в 1903–1908 рр. // УІЖ. — 1991. — № 11. — С. 36–43; Левенець Ю. А. Ліворадикальні партії в Україні напередодні жовтневого перевороту // Там само. — 1992. — № 3. — С. 23–31; Любченко В. П. Теоретична та практична діяльність російських націоналістичних організацій в Україні (1908–1914 рр.) // Там само. — 1996. — № 2. — С. 55–65.

вітчизняної науки в дослідженні XIX — початку XX ст., але й окреслювалися перспективи наукових студій указанного періоду⁶⁶.

Основний шлях виходу зі скрутного становища історичної науки, пов'язаного з поступовою зміною основних парадигм розвитку досліджень, убачався у цілковитій перебудові наукових студій, у виробленні принципово нових методів та підходів в опрацюванні архівних джерел, в утворенні альтернативних структур і форм роботи, в урахуванні здобутків діаспори⁶⁷.

Ряд доробків, опублікованих в “Українському історичному журналі” на зорі незалежності України, належить В. Сарбесві. Автор окреслював основні етапи формування національної самосвідомості українців, у тому числі в контексті національного руху, а також підбивав підсумки висвітлення українського питання в Російській імперії дослідниками XX ст.⁶⁸

Поступово увага фахівців, чії матеріали публікувалися у журналі, дедалі більше вписувалася в тематику європейських історичних студій. Так, побачили світ розвідки, присвячені соціокультурній характеристиці різних верств населення, зокрема вітчизняних підприємців⁶⁹, пастви православних парафій⁷⁰, поширенню комунітарних ідей в українському суспільстві останньої чверті XIX — початку XX ст.⁷¹ У ряді статей розглядалося становище українських земель у роки Першої світової війни⁷². Завдяки розширенню тема-

---

⁶⁶ *Реснт О. П.* Деякі проблеми історії України XIX — початку XX ст.: стан і перспективи наукової розробки // УІЖ. — 2000. — № 2. — С. 3–26; *Його ж.* Історія України XIX — початку XX ст.: методологічний зріз і тематичні напрями наукового пошуку // Там само. — 2007. — № 6. — С. 218–232.

⁶⁷ *Гломозда К. Ю.* Стан сучасної української історіографії як наукова проблема // Наукові записки НАУКМА. — 2003. — Т. 21: Історичні науки. — С. 76–82 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/8483>

⁶⁸ *Сарбей В. Г.* Етапи формування української національної самосвідомості (кінець XVIII — початок XX ст.) // УІЖ. — 1993. — № 7/8. — С. 3–16; *Його ж.* Становлення і консолідація нації та піднесення національного руху на Україні в другій половині XIX ст. // Там само. — 1991. — № 5. — С. 3–16; *Його ж.* “Українське питання” в Російській імперії очима дослідників початку і кінця XX століття // Там само. — 1996. — № 2. — С. 35–46.

⁶⁹ *Николаєва Т. М.* Соціокультурна характеристика підприємців України (1861–1914 рр.) // УІЖ. — 2011. — № 3. — С. 95–107.

⁷⁰ *Савченко С. В.* “Заблудла” та “вірна” паства очима православних місіонерів Півдня України початку XX ст. (за матеріалами “Екатеринославских епархиальных ведомостей”) // УІЖ. — 2005. — № 6. — С. 66–72.

⁷¹ *Ткаченко В. В.* Комунітарні ідеї в українському суспільстві останньої чверті XIX — початку XX ст. // УІЖ. — 2005. — № 3. — С. 111–119.

⁷² *Вільшанська О. Л.* Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни // УІЖ. — 2004. — № 4. — С. 56–70; *Волковинський В. М.* Бойові дії на українських землях в роки Першої світової війни // Там само. — 2004. — № 4. — С. 38–56; *Тканко Т. В.* Науково-дослідна діяльність військово-промислових комітетів українських

тики досліджень у часопису з'явилися публікації, присвячені вітчизняним суспільним інститутам⁷³, а також совісним судам на Правобережній Україні⁷⁴.

Таким чином, окрім того, що “Український історичний журнал” перетворився з єдиного наукового періодичного видання на одне з багатьох на історичну тематику, він став свідком і безпосереднім учасником процесів, що відбувалися в українській історіографії у ХХ — на початку ХХІ ст. На цьому непростому шляху вітчизняні історичні студії трансформувалися з провінційної структури в межах російської та польської наук до національної історичної науки, а їх становлення впродовж років незалежності України вже теж здобуло власну історію. Певною мірою віхами на цьому останньому відтинку стала постановка питання про саме існування української історичної науки⁷⁵, помітну роль у розвитку якої відіграли публікації, що побачили світ на сторінках часопису.

Провідним критерієм редакційної політики “Українського історичного журналу” в наш час став високий фаховий рівень статей, присвячених різноманітним проблемам історії, у тому числі ХІХ — початку ХХ ст., а також методології, історіографії, джерелознавству та спеціальним історичним дисциплінам. Нині часопис по праву перетворився на одне з провідних видань вітчизняної історичної науки, на сторінках якого відбивається її рівень та визначаються напрями подальших пошуків.

REFERENCES

1. Abalikhin, V. S. (1962). Istoriohrafiiia ukrains'koho opolchennia Vitshyznianoï vïjny 1812 r. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 99–103. [in Ukrainian].
2. Alpatov, S. P. (1962). Pronyknennia amerykans'koho kapitalu v ekonomiku Pivdnia Ukrainy (1914 — zhovten' 1917 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 73–78. [in Ukrainian].
3. Bachynskyi, A. D. (1961). Paryz'ka komuna i revoliutsijnyj rukh na Pivdni Ukrainy (70-ti roky XIX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 45–54. [in Ukrainian].
4. Bachynskyi, A. D. (1964). I Internatsional i Ukraina. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 24–33. [in Ukrainian].
5. Bevzo, O. (1964, November 21). Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal. *Zoria Poltavshchyny*, p. 3. [in Ukrainian].

губерній Російської імперії у роки Першої світової війни // Там само. — 2008. — № 6. — С. 86–99.

⁷³ Шандра В. С. Українські суспільні інститути у взаєминах з російським самодержавством // УІЖ. — 2010. — № 4. — С. 59–83.

⁷⁴ Шандра В. С. Совісний суд на Правобережній Україні кінця ХVІІІ — першої половини ХІХ ст.: структура та судові практики // УІЖ. — 2009. — № 2. — С. 83–96.

⁷⁵ Гломозда К. Ю. Вказ. праця.

6. Braichevskiy, M. Yu. (1965). Teoretychni osnovy doslidzhen' etnohenezu. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 46–56. [in Ukrainian].
7. Chelak, M. A. (1970). Antyklerykalizm i ateizm selianstva Ukrainy na pochatku XX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 82–89. [in Ukrainian].
8. Demchenko, M. V. (1983). Poshyrennia marksyzmu pershymy sotsial-demokratychnymy hurtkamy j hrupamy Kyieva. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 53–63. [in Ukrainian].
9. Demchenko, T. P. (1981). Diial'nist' Kyivs'koho viddilennia Rosijs'koho tekhnichnoho tovarystva (1870–1914 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 9, 78–81. [in Ukrainian].
10. Dobrov, H. M. (1965). Pro kil'kisni metody analizu v doslidzheniakh. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 12, 47–54. [in Ukrainian].
11. Hamretskiy, Yu. M. (1961). Robitnychyj rukh na Ukraini u 1917 rotsi v radians'kij istoriohrafii. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 107–116. [in Ukrainian].
12. Harchev, P., Sydelnykov, S., & Shyian, K. (1961). Vysvitlennia pytan' istorii partii na storinkakh “Ukrains'koho istorychnoho zhurnalu”. *Komunist Ukrainy*, 4, 84–89. [in Ukrainian].
13. Hlomoza, K. Yu. (2003). Stan suchasnoi ukrains'koi istoriohrafii iak naukova problema. *Naukovi zapysky NAUKMA*, (Vol. 21: Istorychni nauky), 76–82. Retrieved from <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/8483> [in Ukrainian].
14. Hlyz, I. I., & Kizchenko, V. I. (1980). Rozpovsiudzhennia marksysts'kolennins'kykh vydan' na Ukraini v 1905–1907 rr. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 12, 78–85. [in Ukrainian].
15. Hontar, T. M. (1988). Bojkot Dumy bil'shovykamy. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 8, 104–111. [in Ukrainian].
16. Horiakina, V. S. (1962). Z istorii robitnychoho rukhu v Tavrii (1912–1914 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 111–113. [in Ukrainian].
17. Horiakina, V. S. (1989). Pershotravnevi sviata na Ukraini (1895–1904 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 7, 54–61. [in Ukrainian].
18. Hornova, E. (1966). Politychna diial'nist' M. Drahomanova u vysvitleni pol's'koi istoriohrafii. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 9, 72–81. [in Ukrainian].
19. Hrebennikov, V. M. (1987). Borot'ba V. I. Lenina, bil'shovykiv proty polityky tsaryzmu v robitnychomu pytanni v period pershoi rosijs'koi revoliutsii. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 70–81. [in Ukrainian].
20. Hrebennikov, V. M. (1990). Bil'shovyky v borot'bi proty vplyvu reaktsijnoi ideolohii na proletariat (1907–1914 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 23–31. [in Ukrainian].
21. Hroshev, I. I. (1982). Stanovlennia revoliutsijnykh hrup ta orhanizatsij internatsionalistiv na Podniprov'i i Donbasi (1915–1917 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 7, 99–107. [in Ukrainian].
22. Hrytsenko, A. P. (1958). Selians'kyj rukh u Donets'komu promyslovomu rajoni v roky pershoi svitovoi imperialistychnoi vijny (lypen' 1914 sichen' 1917 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 75–85. [in Ukrainian].
23. Hurzhii, I. O. (1952). Mistse Ukrainy v zovnishnij torhivli Rosii (60-ti — 90-ti r. XIX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 35–47. [in Ukrainian].

24. Hurzhii, I. O. (1963). Ukrains'ki iarmarky ta ikh rol' u vnutrishnij torhivli Rosii (60-ti — 90-ti r. XIX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 48–57. [in Ukrainian].
25. Hurzhii, I. O. (1964). Ukraina v sil's'kohospodars'komu vyrobnytstvi poreformenoj Rosii (60-ti — 90-ti r. XIX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 39–50. [in Ukrainian].
26. Hurzhii, I. O. (1965). Rozvytok transportu na Ukraini ta posylennia joho roli u vserosijs'kykh ekonomichnykh zv'iazkakh (60-ti — 90-ti r. XIX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 10, 15–23. [in Ukrainian].
27. Hurzhii, I. O. (1966). Rozvytok promyslovosti Ukrainy v systemi vserosijs'koho rynku (60-ti — 90-ti r. XIX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 10, 26–38. [in Ukrainian].
28. Hurzhii, O. I., & Kapitan, L. I. (2001). "Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal": Z istorii vynykennia ta diial'nosti. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 21–34. [in Ukrainian].
29. Hurzhii, O., & Kapitan, L. (2004). *"Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal" ta problemy vitchyznianoi mediievistyky v druhij polovyni XX st.* Kyiv. [in Ukrainian].
30. Ilin, V. M. (1966). Pro vykorystannia statystychnykh dzherel i metodiv pry vyvchenni robitnychoho rukhu na Ukraini v 1900–1917 rr. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 7, 22–33. [in Ukrainian].
31. Ipolytova, N. A. (1974). Vydatnyj flotovodets' i vchenyj. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 132–133. [in Ukrainian].
32. Ischenko, V. Ya. (1977). Selians'kyj rukh u Skhidnij Halychyni (1905–1907 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 97–102. [in Ukrainian].
33. Ivanova, L. H. (1988). Rol' intelihentsii Ukrainy u formuvanni etnosotsial'noi svidomosti u 30–40-vi roky XIX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 9, 39–50. [in Ukrainian].
34. Ivanova, R. P. (1983). Rol' M. I. Pyrohova u suspil'no-politychnomu rusi na Ukraini v 60-kh rr. XIX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 12, 76–84. [in Ukrainian].
35. Ivanova, R. P. (1984). P. V. Pavlov u suspil'no-politychnomu rusi na Ukraini v 60-kh rr. XIX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 11, 87–95. [in Ukrainian].
36. Joffe, S. K. (1970). Uchytel'ka-revolutsionerka z Chernihivsčyny. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 131. [in Ukrainian].
37. Kalakura, Ya. (2004). *Ukrains'ka istoriohrafia*. Kyiv. [in Ukrainian].
38. Kapitan, L. I. (2000). Lytovs'ko-pol's'ka doba na storinkakh "Ukrains'koho istorychnoho zhurnalu" (1985–2000 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 9, 53–60. [in Ukrainian].
39. Kasianov, H. (2002). Sche ne vmerla ukrains'ka istoriohrafia. *Krytyka*, 4, 18–21. [in Ukrainian].
40. Kilunov, A. F. (1966). Vzaiemozv'iazok svitohliadu i metodu v istorychnomu doslidzhenni. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 3–12. [in Ukrainian].
41. Kinko, A. M. (1973). Do 100-ricchchia P. K. Zaporozhtsia. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 123–125. [in Ukrainian].
42. Kizchenko, V. I. (1967). Vechirni ta nedil'ni shkoly i klasy dlia robitnykiv (kinets' XIX — pochatok XX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 7, 89–95. [in Ukrainian].

43. Kizchenko, V. I. (1968). Pro kul'turno-osvitiu robotu sered robitnykiv Ukrainy naprykintsi XIX — na pochatku XX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 82–88. [in Ukrainian].
44. Kizchenko, V. I. (1980). Z istorii rozvytku sportu na Ukraini (kinets' XIX — pochatok XX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 7, 94–102. [in Ukrainian].
45. Kompan, O. S. (1966). Porivnial'no-istorychnyj metod i vsesvitn'o-istorychnyj aspekt doslidzhennia pizn'oho feodalizmu. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 36–46. [in Ukrainian].
46. Kondratiuk, K., & Mandziak V. (2004). Ukrains'ke natsional'ne vidrozhennia XIX — pochatku XX stolit' u suchasnij vitchyznianij istoriohrafii. In *Ukrains'ka istoriohrafiia na zlami XX i XXI stolit': zdobutky i problemy* (pp. 154–167). Lviv. [in Ukrainian].
47. Kosolapov, V. V. (1965). Deiaki metodolohichni pytannia modeliuvannia istorychnoho protsesu. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 8, 44–51. [in Ukrainian].
48. Kovmir, Yu. O. (1963). Semen Olijnychuk. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 102–105. [in Ukrainian].
49. Kryzhanovska, O. O., Lazanska, T. I., & Stepanenko, H. V. (2006). Viddil istorii Ukrainy XIX — pochatku XX st. In V. A. Smolii (Ed.), *Instytut istorii Ukrainy Natsional'noi akademii nauk Ukrainy. 1936–2006* (pp. 70–85). Kyiv. [in Ukrainian].
50. Kulynych, I. M. (1990). Nimets'ki kolonii na Ukraini (60-ti roky XVIII st. — 1917 r.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 9, 18–30. [in Ukrainian].
51. Kulynych, I. M. (1995). Yak i koly z'iavylisia shveds'ki kolonii v Pivdennij Ukraini. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 118–121. [in Ukrainian].
52. Lavrov, Yu. P. (1964). Inozemni kapitalovkladennia u metalurhijnu promyslovist' Pivdnia Ukrainy. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 3, 69–74. [in Ukrainian].
53. Lavrov, Yu. P. (1996). Pro idejni j orhanizatsijni zasady Soiuzu Vyzvolennia Ukrainy. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 79–90. [in Ukrainian].
54. Lavrov, Yu. P. (1998). Pochatok diial'nosti Soiuzu Vyzvolennia Ukrainy. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 3–16. [in Ukrainian].
55. Lebedenko, O. M. (1991). Anarkhisty na Ukraini v 1903–1908 rr. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 11, 36–43. [in Ukrainian].
56. Leshchenko, M. (1958). Selians'kyj rukh na Ukraini v zv'iazku z oholoshenniam manifestu i polozhen' 19 liutoho 1861 r. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 39–52. [in Ukrainian].
57. Leshchenko, M. (1965). Borot'ba bil'shovyts'kykh orhanizatsij Ukrainy za selianstvo v roky pershoi rosijs'koi revoliutsii. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 86–95. [in Ukrainian].
58. Leshchenko, M. N. (1966). Udoskonaliuvaty metodyku doslidzhennia selians'kykh rukhiv. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 32–38. [in Ukrainian].
59. Levenets, Yu. A. (1992). Livoradykal'ni partii v Ukraini naperedodni zhovtnevoho perevorotu. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 3, 23–31. [in Ukrainian].

60. Liubchenko, V. B. (1996). Teoretychna ta praktychna diial'nist' rosijs'kykh natsionalistychnykh orhanizatsij v Ukraini (1908–1914 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 55–65. [in Ukrainian].
61. Los, F. (1958). Do pyttannya pro rozvytok revoliutsijnoi svidomosti robitnychoho klasu Ukrainy v kintsi XIX i na pochatku XX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 98–109. [in Ukrainian].
62. Lysenko, O. Ya. (1960). Mykhajlo Pavlyk i joho mistse v suspil'no-politychnomu zhytti Halychyny ostann'oi chverti XIX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 36–45. [in Ukrainian].
63. Lysova, S. I. (1971). Pro narodni chytannia v Ukraini naprykintsi XIX — na pochatku XX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 74–80. [in Ukrainian].
64. Marchenko, M. I. (1961). Pohliady, T. H. Shevchenka na istoryчне mynule ukrains'koho narodu. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 81–94. [in Ukrainian].
65. Mashkin, O. M. (1998). Rosijs'ke dvorianstvo inozemnoho pokhodzhennia v promyslovosti Ukrainy druhoi polovyny XIX — pochatku XX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 83–91. [in Ukrainian].
66. Nikolaieva, T. M. (2011). Sotsiokul'turna kharakterystyka pidpriemtsiv Ukrainy (1861–1914 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 3, 95–107. [in Ukrainian].
67. Oliinyk, L. V. (1961). Antynarodna rol' tserkvy v period provedennia reformy 1861 r. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 89–95. [in Ukrainian].
68. Orel, V. M. (1967). Vasylyshche i istoriia zaselennia chornomortsiamy Kubani. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 128–129. [in Ukrainian].
69. Pakhomenkov, Yu. V. (2009). Radians'ka istoriografiiia pro suspil'no-politychni protsesy v Ukraini v 1917 na pochatku 1918 rr. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*, 2, 70–74. [in Ukrainian].
70. Perelman, M. B. (1965). Revoliutsijna diial'nist' A. A. Kostyushka-Valiuzhanycha na Ukraini. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 10, 117–120. [in Ukrainian].
71. Poida, D. P. (1966). Pro metodyku vyvchennia selians'koho rukhu periodu domopolistychnoho kapitalizmu. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 28–31. [in Ukrainian].
72. Polishchuk, M. S. (1971). Stan pochatkovoї osvity na Pravoberezhnij Ukraini v 60-kh — 90-kh rokakh XIX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 3, 69–74. [in Ukrainian].
73. Reient, O. P. (2000). Deiaki problemy istorii Ukrainy XIX — pochatku XX st.: stan i perspektyvy naukovoї rozrobky. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 3–26. [in Ukrainian].
74. Reient, O. P. (2007). Istoriiia Ukrainy XIX — pochatku XX st.: metodolohichnyj zriz i tematychni napriamy naukovoho poshuku. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 218–232. [in Ukrainian].
75. Romanchenko, I. S. (1965). Mistse M. P. Drahomanova v suspil'no-politychnomu zhytti XIX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 33–42. [in Ukrainian].
76. Sarbei, V. H. (1987). Istoriohrafichni doslidzhennia na Ukraini za 70 rokiv Radians'koi vlady. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 12, 122–134. [in Ukrainian].

77. Sarbei, V. H. (1991). Stanovlennia i konsolidatsiia natsii ta pidnesennia natsional'noho rukhu na Ukraini v druhij polovyni XIX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 3–16. [in Ukrainian].

78. Sarbei, V. H. (1993). Etapy formuvannia ukrains'koi natsional'noi samosvidomosti (kinets' XVIII — pochatok XX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 7/8, 3–16. [in Ukrainian].

79. Sarbei, V. H. (1996). "Ukrains'ke pytannia" v Rosijs'kij imperii ochyma doslidnykiv pochatku i kintsia XX stolittia. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 35–46. [in Ukrainian].

80. Savchenko, S. V. (2005). "Zabludla" ta "virna" pastva ochyma pravoslavnykh misioneriv Pivdnia Ukrainy pochatku XX st. (za materialamy "Ekaterinoslavskix eparxial'nyx vedomostej"). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 66–72. [in Ukrainian].

81. Shandra, V. S. (2009). Sovisnyj sud na Pravoberezhnij Ukraini kintsia XVIII — pershoi polovyny XIX st.: struktura ta sudovi praktyky. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 83–96. [in Ukrainian].

82. Shandra, V. S. (2010). Ukrains'ki suspil'ni instytuty u vzaiemnykh z rosij's'kym samodержавstvom. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 59–83. [in Ukrainian].

83. Shermak, I. (1972). "Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal" u 1968–1970 rr. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukrains'kij RSR*, (5), 126–133. [in Ukrainian].

84. Shevchenko, S. M. (1966). I. Franko pro vyvchennia faktiv u istorychnomu doslidzhenni. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 8, 62–75. [in Ukrainian].

85. Smolii, V. A. (Ed.). (2006). *Instytut istorii Ukrainy Natsional'noi akademii nauk Ukrainy. 1936–2006*. Kyiv. [in Ukrainian].

86. Strel'skyi, V. I., & Kats, R. S. (1971). Z istorii pronyknennia inozemnoho kapitalu v sudnobudivnu promyslovist' Ukrainy naprykintsi XIX — na pochatku XX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 11, 46–50. [in Ukrainian].

87. Syhal, V. M. (1970). Z istorii pronyknennia inozemnoho kapitalu v elektropromyslovist' Pivdnia Ukrainy. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 10, 65–70. [in Ukrainian].

88. Syroid, P. Ya. (1962). Inozemnyj kapital v ekonomitsi Skhidnoi Halychyny (pochatok XX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 61–67. [in Ukrainian].

89. Tarle, Ye. (1957). Spohady pro navchannia v Khersons'kij himnazii. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 130–133. [in Ukrainian].

90. Temirova, N. A., & Fediun, O. I. (2014). Radians'kyj vymir "Ukrains'koho istorychnoho zhurnalu". *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*, (1/2), 26–34. [in Ukrainian].

91. Tkachenko, V. V. (2005). Komunitarni idei v ukrains'komu suspil'stvi ostann'oi chverti XIX — pochatku XX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 3, 111–119. [in Ukrainian].

92. Tkanko, T. V. (2008). Naukovo-doslidna diial'nist' vijs'kovo-promyslovykh komitetiv ukrains'kykh hubernij Rosijs'koi imperii u roky Pershoi svitovoi vijny. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 86–99. [in Ukrainian].

93. Tytova, O. M. (1971). Do pytannia pro vyschu zhinochu osvitu na Ukraini v druhij polovyni XIX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 10, 85–91. [in Ukrainian].

94. Umanets, O. D. (1969). Do 25-richchia z dnia narodzhennia Ye. J. Zaslavs'koho. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 12, 126–127. [in Ukrainian].
95. Varhatiuk, P. L. (1963). Borot'ba sotsial-demokratychnykh orhanizatsij Ukrainy za sklykannia I z'izdu RSDRP. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 2, 66–73. [in Ukrainian].
96. Varhatiuk, P. L. (1990). Osoblyvosti revoliutsijnoho protsesu v Rosii na pochatku XX st. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 7, 14–21. [in Ukrainian].
97. Varvartsev, M. M. (1990). Nazrili pytannia vyvchennia pershotravnevoho rukhu na Ukraini. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 5, 126–133. [in Ukrainian].
98. Vasiuk, I. L. (1986). Revoliutsijnij rukh na Bukovyni v roky Pershoi svitovoi vijny. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 10, 64–72. [in Ukrainian].
99. Vasiuta, I. K. (1982). Sotsial'no-ekonomichni peredumovy rozvytku revoliutsijnoi borot'by robitnychoho klasu Zakhidnoi Ukrainy (1901–1939 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 8, 79–88. [in Ukrainian].
100. Verkhoven', B. G., & Najda, S. F. (1959). Ob ukrainskom istoricheskom zhurnale. *Voprosy istorii*, 2, 165–181. [in Russian].
101. Vidnianskyi, S. V. (2007). Retseptsii vsesvitn'oi istorii na storinkakh "Ukrains'koho istorychnoho zhurnalu". *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 166–180. [in Ukrainian].
102. Vilshanska, O. L. (2004). Povsiakdenne zhyttia naseleennia Ukrainy pid chas Pershoi svitovoi vijny. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 56–70. [in Ukrainian].
103. Volkovynskyi, V. M. (2004). Bojovi dii na ukrains'kykh zemliakh v roky Pershoi svitovoi vijny. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 38–56. [in Ukrainian].
104. Voloshchenko, A. K. (1968). Suspil'no-politychnyj rukh u period druhoi revoliutsijnoi sytuatsii na Pravoberezhnij Ukraini. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 76–86. [in Ukrainian].
105. Vorobei, P. I. (1966). Natsional'no-vyzvol'nyj rukh na Ukraini v period pidnesennia pershoi rosijs'koi revoliutsii 1905 r. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 26–35. [in Ukrainian].
106. Vozniak, S. M. (1979). Revoliutsijni demokratsy Ukrainy druhoi polovyny XIX — pochatku XX st. pobornyky idei vozz'iednannia ukrains'koho narodu. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 8, 15–26. [in Ukrainian].
107. Yakymenko, M. A. (1982). Mhratsii ukrains'koho selianstva (1861–1905 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 9, 61–71. [in Ukrainian].
108. Yas, O. (2016). "Na choli respublikans'koi nauky...". *Instytut istorii Ukrainy (1936–1986): narysy z instyutsional'noi ta intelektual'noi istorii (Do 80-richchia ustanovy)*. Kyiv. [in Ukrainian].
109. Yefimenko, H. H. (2007). Rol' "Ukrains'koho istorychnoho zhurnalu" u vysvitlenni "bilykh pliam" istorii Ukrainy (1988–1991 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 6, 93–94. [in Ukrainian].
110. Zamkovyi, P. V. (1980). Hartuvannia internatsionalizmu trudiaschykh Ukrainy v klasovykh boiakh pershoi rosijs'koi revoliutsii. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 12, 71–78. [in Ukrainian].

111. Zavadzka, Ye. M. (1978). Tvory V. I. Lenina v nelehal'nykh bibliotekakh kyivs'kykh sotsial-demokrativ (1894–1904 rr.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 8, 103–110. [in Ukrainian].

112. Zhovtobriukh, M. A. (1967). Vydatnyj ukrains'kyj vchenyj P. H. Zhytets'kyj. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 1, 125–128. [in Ukrainian].